

Mossen op de buitenplaats Schaap

Bart van Tooren & Ad Bouman

Kleine, botanisch waardevolle elementjes zijn door hun kleine omvang kwetsbaar en beheerders moeten alert zijn op hun aanwezigheid.

In 1973 is een uitvoerige inventarisatie uitgevoerd naar het voorkomen van mossen op de buitenplaats Schaap en Burgh in 's-Graveland. Er werden toen 52 soorten gevonden.

Is de mosvegetatie veranderd in de afgelopen 25 jaar?

Op de rand van het Gooi en de Vechtstreek zijn in de zeventiende eeuw diverse buitenplaatsen aangelegd door rijke Amsterdamse patriciërs. Schaap en Burgh is de meest westelijk gelegen buitenplaats, aan de rand van 's-Graveland.

De buitenplaats is in totaal 25 ha groot, en in de gebouwen is sinds 1975 het hoofdkantoor van de vereniging Natuurmonumenten gevestigd. Op een groot deel van de in de Engelse landschapsstijl aangelegde buitenplaats is bos aanwezig, ook zijn er enkele gazons, graslanden en waterpartijen. Het bos is overwegend parkbos met diverse boomsoorten. Eik is daarbij de meest voorkomende boomsoort. Er zijn enkele beuken- en eikenlanen. De bodem bestaat uit arme dekzanden.

In 1973 is Schaap en Burgh in het kader van een biologiestudie grondig onderzocht op het voorkomen van mossen (Dop, 1975). In 1996 is dit onderzoek herhaald. Het was daarbij bekend dat enkele toen aanwezige bijzondere soorten inmiddels verdwenen waren. Een algemeen beeld was er echter niet.

Bos

Het bos was in 1973 en is nog steeds arm aan soorten. In grote delen van het bos komt vrijwel geen mos voor. De boomvoeten en de onderste delen van de stammen bevatten wel vrij veel mos, maar het betreft hier alleen zeer algemene soorten. Mos komt relatief veel voor langs de paden. Er dringt hier gemiddeld iets meer licht door, maar ook meer wind, waar-

De buitenplaats Schaep en Burgh
(foto: Natuurmonumenten/
Paul Paris).

door hier relatief weinig blad blijft liggen. Hier vinden we veelvuldig Fraai haarmos (*Polytrichum formosum*), Gewoon klauwtjesmos (*Hypnum cupressiforme*) en Gewoon sterremos (*Mnium hornum*). Zeer opvallend is dat het aan dit milieu gebonden Kussentjesmos (*Leucobryum glaucum*) sterk is toegenomen. In 1973 was de soort op vier, thans op elf plaatsen aanwezig. Op één plaats is zelfs een aaneengesloten tapijt van tientallen m² aanwezig. Vroeger vormde Kussentjesmos in Nederland zeer brede en hoge kussens, thans zijn ze zelden groter dan 1 dm². Luchtverontreiniging wordt hierbij genoemd als mogelijke oorzaak. De soort is in Nederland nog steeds algemeen, maar er wordt vaak aangenomen dat de soort toch sterk afneemt. Onder andere bij onderzoek op de Veluwezoom is dat ook daadwerkelijk geconstateerd (Vreeken & Van Tooren, 1995). Op Schaep en Burgh is het tegendeel dus het geval. Op één plaats groeit het vrij zeldzame Groot gaffeltandmos (*Dicranum majus*) tussen het Kussentjesmos.

en Burgh

Het voor mossen aantrekkelijkste deel van het bos is een onopvallende plaats aan de achterkant van de buitenplaats, daar waar geruime tijd geleden een oude beuk is omgevallen. De stam is daarbij in stukken gezaagd, en vervolgens blijven liggen. Op deze stukken "boomlijk" heeft zich thans een rijke mosflora ontwikkeld, die zonder meer de uitbundigste van de gehele buitenplaats is. Soorten als Viertandmos (*Tetraphis pellucida*) en Knopjesmos (*Aulacomnium androgynum*), beide min of meer kenmerkend voor rottend hout, zijn binnen Schaep en Burgh vooral hier te vinden. De soortenrijkdom van dit stukje bos wordt nog verder vergroot doordat zich tussen de liggende stukken stam ook enkele vlieren (*Sambucus nigra*) gevestigd hebben, die

begroeid zijn met o.a. Gewone haarmuts (*Orthotrichum affine*) en de Rode Lijstsoort Bleek boomvorkje (*Metzgeria furcata*). Elders op de buitenplaats zijn deze epifyten niet aangetroffen.

Grasland

De graslanden op Schaep en Burgh worden deels gemaaid, sommige zelfs frequent (gazons), terwijl er ook beweide grasland is. Deze graslanden bevatten plaatselijk veel mos, waaronder bijv. veel Gewoon haakmos (*Rhytidiadelphus squarrosus*). Vroeger waren deze graslanden duidelijk schraler, getuige het thans niet meer, maar vroeger veelvuldig voorkomen van o.a. Zandhaarmos (*Polytrichum juniperinum*). Deze soort komt elders in Nederland veel in zandverstuivingen en open droge heide voor. Thans komen er vooral relatief stikstofminnende soorten in het grasland voor.

Langs één van de waterpartijen was tot enkele jaren geleden in het gemaaide grasland een merkwaardige mosvegetatie aanwezig, met vooral veel Stijf veenmos (*Sphagnum capillifolium*). Schertsend werd dit altijd het "hoogveentje" genoemd, hoewel er geen sprake was van enige veenvorming op de zandbodem. Het merkwaardige was echter niet eens zoezeer de aanwezigheid van veel veenmos, maar vooral de combinatie met Riempjesmos (*Rhytidiadelphus loreus*) en Groot gaffeltandmos. Dit zijn beide vrij zeldzame soorten van vooral oudere loofbossen.

Enkele jaren hebben er veel takken e.d. op het graslandje gelegen en vervolgens is er veel braamopslag gekomen. Het jaarlijkse maaien is toen ook achterwege gebleven, en dat was voldoende om de vegetatie radicaal te doen veranderen. Inmiddels is het vroegere beheer weer hersteld, maar van de genoemde soorten zijn thans alleen nog enkele plukjes Riempjesmos aanwezig. Het veenmos is geheel verdwenen.

Paden

Veel veranderingen zijn te constateren op de paden. Op veel paden kwamen de levermossen Lichtrandmos (*Jungermannia gracillima*) en Gewoon maanmos (*Cephalozia bicuspidata*) voor, terwijl op een enkel plekje ook Bosschoffelfmos (*Scapania nemorea*) en Gewoon smaltandmos (*Ditrichum heteromallum*) werden gevonden. Er was sprake van een vochtige, dichtgeslagen bodem: een geschikt milieu

voor levermossen die tegen wat betreding kunnen.

Thans is van dit milieu nog maar heel weinig over. Alleen Gewoon maanmos is op de paden plaatselijk nog te vinden. De andere, minder algemene, soorten zijn bij de inventarisatie in het geheel niet aangetroffen, al was Lichtrandmos enkele jaren geleden nog wel aanwezig. Wel heeft zich op één van de paden een vergelijkbare vegetatie gevestigd, maar dan met het algemene levermos Gaaf buidelmos (*Calypogeia muelleriana*) als meest voorkomende soort.

Er zijn vermoedelijk twee oorzaken voor het grotendeels verdwijnen van deze vegetaties. Een eerste oorzaak is dat juist de vochtige en dichtgeslempde delen van de paden af en toe van een nieuwe zandlaag worden voorzien. Het bestrijden van plasvorming heeft een keerzijde!

Een tweede oorzaak is het thans niet meer met een bladblazer verwijderen van de bladeren van de paden! Dit is vooral heel duidelijk op de hoofdlaan op Schaep en Burgh. Hier groeien thans vooral mossen van voedselrijkere plaatsen, zoals Fijn laddermos (*Eurhynchium praelongum*), Gewoon haakmos en Gewoon klauwtjesmos. De vroeger veelvuldig aanwezige vegetatie met plaatselijk veel Ruig haarmos (*Polytrichum piliferum*), langs de randen aangevuld met veel Gewoon sterremos en Fraai haarmos, is thans geheel afwezig. Ruig haarmos is zelfs in het geheel niet meer aangetroffen. Toegenomen stikstofbelasting is hier een mogelijke oorzaak, maar zoals gezegd werden vroeger van deze paden de bladeren verwijderd! Dit bevorderde een voedselarm milieu. Overigens is dit geen pleidooi om het bladblazen in ere te herstellen!

Tabel 1. Verschillen in aantallen soorten tussen 1973 en 1996.

Verdwenen soorten	17
Afgenomen soorten	1
Gelijk gebleven soorten	28
Toegenomen soorten	6
Nieuwe soorten	10
Totaal aantal soorten	62
Waargenomen in 1973	52
Waargenomen in 1996	45

Conclusies

In 1973 zijn in totaal 52 soorten aangetroffen, tegen 45 in 1996/1997 (tabel 1). In totaal 28 soorten zijn slechts bij één van beide inventarisaties gevonden. Voor een groot deel hiervan mag echter worden aangenomen dat ze toch tijdens beide inventarisaties wel aanwezig geweest zullen zijn, zij het in zeer geringe aantallen. Ook zijn nu enkele milieus geïnventariseerd die in 1973 buiten beschouwing gelaten zijn.

De twee in 1973 aanwezige Rode Lijstsoorten (Siebel et al., 1992) in het gebied zijn nog steeds aanwezig.

Het toen op één Beuk (*Fagus sylvatica*) gevonden levermos Bleek boomvorkje is ook nu weer op één boom gevonden, op een jonge tussen de boomlijken aanwezige Gewone vlier. We sluiten niet uit dat deze vlier juist na het vallen van die beuk opgegroeid is op de vrijgekomen ruimte.

Riempjesmos is nog aanwezig, zij het zeer weinig, op de plaats van het inmiddels verdwenen "hoogveentje". Grotendeels verdwenen is behalve dit "hoogveentje" ook de relatief waardevolle vegetatie met diverse levermossen op de paden.

soort, of zoals in dit geval enkele bijzondere mossoorten in een "hoogveentje" en op de paden. Soms gaat het decennia goed met deze soorten, maar ze zijn zeer kwetsbaar. De plekken zijn meestal klein, geïsoleerd en uitbreiding treedt niet op. Helaas verdwijnen er ongewild elk jaar vermoedelijk tientallen van dergelijke locaties.

Graag besluiten we dan ook met een oproep aan alle beheerders van natuurterreinen om toch vooral ook alert te zijn op het behoud van dergelijke kleine botanische elementjes, vooral als zij tot de weinige "botanische hoogtepunten" van een terrein behoren.

Literatuur

Dop, A.J., 1975. De Bryophyta van Schaep en Burgh en de Stichts-Ankeveense polder. Doct. verslag, Inst. voor Systematische Plantkunde, Utrecht.

Siebel, H.N., A. Aptroot, G.M. Dirkse, H.F. van Dobben, H.M.H. van Melick & A. Touw, 1992.

Rode Lijst van in Nederland verdwenen en bedreigde mossen en korstmossen. Gorteria 18: 1-20.

Vreeken, B. & B.F. van Tooren, 1995. Vermesting van natuurterreinen. Uitgave Ver. Natuurmonumenten.

Summary

The bryophytes of the estate Schaep and Burgh

In The Netherlands many estates are established in former centuries, mainly on poor sandy soils. The estate Schaep and Burgh is situated on the border between the sandy soils of the Gooi and the peat soils of the river Vecht.

The paper presents the results of an inventory of the bryophytes, which was performed in 1973, and repeated in 1996. The bryophyte flora was impoverished.

A spot with several rare species, like *Dicranum majus* and *Rhytidiadelphus loreus*, had disappeared, as well as an interesting vegetation on the paths. The paper illustrates that small botanically interesting spots are very vulnerable to extinction.

Dr. B.F. van Tooren
Vereniging Natuurmonumenten
Noordereinde 60
1243 JJ 's-Graveland

A.C. Bouman
Vereniging Natuurmonumenten
Tussen de Grachten 303
1381 DZ Weesp

Mos komt relatief veel voor langs de paden (foto: Natuurmonumenten/Nelleke Woortman).

Er is ook winst. Kussentjesmos vertoont een opmerkelijke toename, en verder leidde het laten liggen van een Beuk tot fraaie mosvegetaties op de stammen. Dit vormt een duidelijk pleidooi om op landgoederen en buitenplaatsen niet alle omgevallen bomen op te ruimen!

Deze inventarisatie van Schaep en Burgh is ongetwijfeld representatief voor veel landgoederen en buitenplaatsen. Vaak hebben zij toch wel ergens een plekje met bijzondere botanische waarde. Het kan een schraalgraslandje zijn, een waardevolle beekoever, een berm, een eenzame vindplaats van een bijzondere